

Seneste Nyt

Særnummer

Foreningen Svend Gønge

Oktober 2009

Pro honore patriae

I dette nummer kan du læse om...

"Danmarks dumme krig? Af Sebastian Olden-Jørgensen

Neden stående artikel er trykt med tilladelse fra forfatter og forlaget Siden Saxo. Forlaget kunne dog ikke give tilladelse til at anvende de ledsagende illustrationer, fra den oprindelige plads.

Sebastian Olden Jørgensen er lektor, ph.d., ved Saxo-Instituttet på Københavns Universitet.

Artiklen har tidligere været bragt i "Siden Saxo" nr. 3 - 2008.

**Foreningen
Svend
Gønge**

Møllergaarden 3,
4750 Lundby
Tlf.: 6130 1004

goenge@lundbyweb.dk
www.lundbyweb.dk

Bestyrelse:

Formand:

Peter Sten Hansen

Næstformand:

Villy Lorich

Kasser:

Eva Jørgensen

Sekretær:

Jens Beck

Bestyrelsesmedlem:

Gunnar Stobbe

Redaktion på SN:

Jens Beck,

svendgoengepoulsen@gmail.com

Den første Karl Gustav-krig 1657-58

Danmarks dumme krig?

Det kan ikke benægtes, at den første Karl Gustav-krig 1657-58 gik katastrofalt dårligt. Efter et par indledende billige gevinster til Danmark slog Karl 10. Gustav til med en blitzkrig, der kulminerede i det berømte togt over isen fra Jylland til Fyn og videre over Langeland og Lolland til Sjælland. Freden i Roskilde den 26. februar 1658 blev et svensk diktat, der lemlæstede riget. Hvordan kunne det gå så galt? Er der tale om Danmarks dumme krig, eller var det snarere sort uheld? Svaret får man ved at kaste blikket både frem og tilbage: tilbage på krigens forhistorie og frem på den næste krig, den anden Karl Gustav-krig 1658-60.

sebastian olden-jørgensen

Revanche

Traditionelt har man set Karl Gustav-krigene 1657-60 som anden halvleg af den foregående svenskekrig, Torstenssonsfejden 1643-45. Karl Gustav-krigene ligner på flere måder Torstenssonsfejden: En svensk hær vælter fra Tyskland op gennem Jylland, og den svenske sejr udmønter sig i territoriale tab mod øst og nord. Det var jo ved den lejlighed i 1645, at Halland blev afstået for 30 år, og de norske landskaber Härjedalen og Jämtland samt de store øer i Østersøen, Gotland og Øsel ved Estland,

<p>Ambassadører:</p> <p>Godsejer, Kammerherre og Hofjægermester, Bernt Johan Collet, Lundbygård.</p> <p>Hofjægermester og godsejer, Peter Zobel, Bækkeskov.</p> <p>Godsejer, Peter Oxholm Tillisch, Rosenfeldt.</p> <p>Godsejer, Gerner Wolff- Sneedorff, Engelholm.</p> <p>Borgmester, Marie Stærke, Køge kommune.</p> <p>Borgmester, Henrik Holmer, Vordingborg Kommune.</p> <p>Borgmester, Henning Jensen, Næstved Kommune.</p> <p>Borgmester, René Tuekær, Faxe Kommune.</p> <p>Borgmester, Poul Arne Nielsen, Stevns Kommune.</p> <p>Folketingskandidat, Gina Øbakke, Stevns Kommune.</p> <p>Borgmester, Anders Pettersson, Osby Kommun.</p> <p>Viceborgmester, Erland Nilsson, Osby Kommun.</p> <p>Kultur- och fritidschef, Tommy Johansson, Osby Kommun.</p>	<p>gik permanent tabt. Men også i Nordtyskland fik krigen konsekvenser. Christian 4.'s næstældste søn, den senere Frederik 3., var siden 1635 etableret som fyrste af de sekulariserede bispedømmer Bremen og Verden. Han blev simpelthen fordrevet, og ved afslutningen på Trediveårskrigen i 1648 blev bispedømmerne svenskernes gevinst. Set i dette perspektiv er Karl Gustav-krigene 1657-60 et mislykket forsøg på revanche, nationalt, men også for Frederik 3. personligt. I dette snævre perspektiv er krigen nok ret dum, fordi man ikke kaster sig ud i en længe ønsket revanchekrig uden at være ordentligt forberedt.</p> <p>Kampen om Nordtyskland</p> <p>Man kan imidlertid med lige så stor ret lade forhistorien begynde tyve år tidligere i 1625, hvor Christian 4. greb ind i Trediveårskrigen, der rasede i Det Tyske Rige fra 1618 til 1648. Det gjorde han for at beskytte den protestantiske tro, men så sandelig også for at beskytte den magtstilling, han i de foregående årtier havde opbygget i Nordtyskland som et modstykke til svenskernes ekspansion i Baltikum (Estland 1558, Ingermanland 1617, Rigas erobring 1621). Christian 4. blev slået af de kejserlige hære under Tilly ved Lutter am Barenberg i 1626, men slap i 1629 ved freden i Lybæk ud af krigen uden territoriale tab. Ja, og så måtte han lige love at lade være med at blande sig i Det Tyske Riges anliggender. Og det var jo netop det, det også havde drejet sig om! Året efter landede den svenske krigerkonge Gustav Adolf med sin hær i Pommern og gennemførte med bravour det projekt, Christian 4. havde forsøgt sig med. Selv om det fra en dansk synsvinkel kan være uvant, så er der faktisk god mening i at anskue store dele af den dansk-svenske rivalisering i 1600-tallet ikke kun som en kamp om herredømme og land i Norden, men også om herredømme og land langs Østersøens sydlige bred og i den nordlige del af Det Tyske Rige. I den sammenhæng er det ret tankevækkende, at de danske krigsmål både under Karl Gustav-krigene og under den næste svenskekrig, Skånske Krig 1675-79, ikke mindst bestod i erobring af de svenske besiddelser i Nordtyskland. I dette perspektiv er Karl Gustav-krigene en fase i en næsten 100 år lang kamp om indflydelsessfærer i Baltikum og Nordtysk land, en kamp, der først slutter med Store Nordiske krig 1709-20, og som siden forekommer første Karl Gustav-krig~ straks mindre dum.</p> <p>Sveriges polske krig</p> <p>Men man kan også begynde helt tæt på, nemlig i 1654, da Karl 10. Gustav blev svensk konge, efter at hans kusine dronning Christina havde abdiceret. Karl 10. Gustav var en krigskar af de helt store, og med hans tronbestigelse stod det hurtigt klart, at en svensk konsolideringsfase var blevet afløst af en ekspansion. Allerede året efter begyndte han krigen mod Polen. Formålet var for det første at udvide kontrollen med Østersøens sydkyst, frem for alt den vigtige handelsby Danzig (Gdansk), hvorfra store mængder korn blev eksporteret til Vesteuropa. Det gav nemlig mulighed for at lægge en solid udførselstold på korn og dermed skaffe de rigelige indtægter i klingende mønt, som var nødvendige for at opretholde den militære styrke, der var basis for Sveriges nyvundne status som stormagt.</p>
--	--

<p>Kollektive medlemmer:</p> <p>Lundby Menighedsråd</p> <p>Borgerforeningen Lundby</p>	<p>Det andet formål med det polske felttog var slet og ret at komme russerne i forkøbet. Rusland havde i årtierne omkring 1600 haft en svaghedsperiode med borgerkrig og invasioner, hvor svenskerne bl.a. havde bemægtiget sig Karelen og Ingermanland og dermed afskåret Ruslands direkte adgang til Østersøen. Polakkerne havde gjort tilsvarende erobringer i Hviderusland. Under Romanoverne var Rusland nu igen i offensiven og opsat på at genvinde det tabte, deriblandt også den direkte adgang til Østersøen. I 1654 startede russerne krigen mod Polen, og det gik strygende. Det gjaldt altså for Sverige om at komme i gang og bemægtige sig så store dele af Polens østersøkyst, at man kunne modstå det russiske pres mod Østersøen.</p> <p>Som sagt gik Karl 10. Gustav i gang i 1655, og han fejrede en serie triumfer, erobrede Warszawa og Krakow og hærgede og plyndrede på det grusomste. Polen var i 1600-tallet et land uden stærk centralmagt, og det opfattes derfor ofte som svagt. Fordelen ved en decentraliseret magtstruktur viste sig imidlertid snart i den guerillakrig, som mødte svenskerne overalt i landet. Den svenske krigsmaskine kørte efter en flyvende start uhjælpeligt fast. Samtidig valgte russerne at indgå fred med Polen for at kunne føre deres egen krig mod Sverige. Svenskernes modvillige allierede, kurfyrste Friedrich Wilhelm af Brandenburg, der også var hertug af (Øst) Preussen, begyndte også at slå sig i tøjret, og den tyske kejser støttede mere og mere åbenlyst polakkernes kamp. Sidst, men ikke mindst havde svenskerne ved en aggressiv toldpolitik i det erobrede Danzig skabt sig fjender til søs, idet Nederlandene følte sig truet på sin økonomiske rygrad: Østersøhandlen. Karl 10. Gustav var ganske vist klog nok til at købe sig en hurtig fred med hollænderne ved et tilbagemag i spørgsmålet om svenske toldpålæg i Østersøen (Elbin traktaten 1. september 1656), men det var uklart, om indrømmelsen var stor nok - og ærlig nok ment - til at løse konflikten med Nederlandene. Karl 10. Gustavs hurtigt voksende vanskeligheder måtte med danske øjne tage sig ud som en gylden lejlighed til at falde svenskerne i ryggen og få sin del af kagen. Og kagen var altså efter de militære manøvrer at dømme ikke mindst de områder i Nordtyskland, som svenskerne havde revet ud af den danske interessesfære i Trediveårskrigen slutfase. Rigsrådet var ganske vist imod krigen, men Frederik 3. var for, og langsomt men sikkert fik han rigsrådet med sig. På et stændermøde sidst i februar 1657 blev de til krigen nødvendige økonomiske midler bevilget, men på det tidspunkt var hvervningerne allerede i gang. Den 22. april godkendte rigsrådet officielt krigen, den 2. maj de løbende forhandlinger med den svenske gesandt i København, Durel, afbrudt, og den 1. juni 1657 blev krigen erklæret.</p> <p>Ulyksalig beslutning eller gylden lejlighed?</p> <p>Det er blevet bebrejdet Frederik 3., at han kastede sig hovedkuls og dårligt forberedt ud i krigen. Den danske historiker J.A. Fridericia kaldte i 1894 krigen en »ulyksalig beslutning«, hvis »beregninger og forhåbninger« var »letsindige og dumdristige«. Med Holland bestod kun en forsvarsalliance, der ikke trådte i kraft, når Danmark stod som den angribende part. Fra kejseren havde man kun løfter om en forsvarsalliance og fra polakkerne og russerne endnu mindre. Og landets forsvar var med rigsmarsk Anders Billes egne ord: »slet og ringe«. Med andre ord: Det skulle gå galt, og det gik galt.</p>
--	---

Fridericia var en stor kender af 1600-tallets politiske og diplomatiske historie, og hans vurdering har givet genlyd indtil i dag. Men meget tyder på, at hans vurdering var for stærkt farvet af stemningen efter nederlaget i 1864. Målt med det 17. århundredes egen alen var den danske krigserklæring ikke specielt hasarderet. Man havde ganske vist ikke traktatfæstede tilsagn om hjælp, men man havde fælles interesser i et opgør med Sverige. Politik og krig bestod dengang især i at udnytte de muligheder, øjeblikket gav.

Et yndet billede i samtiden var den symbolske fremstilling af Occasio (lejligheden). Hun blev afbildet som en hastigt ilende kvinde med langt flagrende hår fra panden, men barberet skaldet i nakken. Hende kunne man kun få fat i ved at gribe efter håret på præcis det rigtige tidspunkt, dvs. med det samme, når man mødte hende og ikke et øjeblik senere. Den mindste tøven, og lejligheden var forpasset. Set på denne måde var krigen altså en kalkuleret satsning, et forsøg på at udnytte øjeblikkets muligheder, hverken mere eller mindre.

Krigsudbruddet 1657

Målt med en moderne alen var den danske krigsførelse i 1657 ikke imponerende. Efter nogen tøven satte man angrebet ind mod de svenske besiddelser Bremen og Verden. Rent taktisk-strategisk ville et angreb på det svenske Forpommern nok have været en bedre idé - ikke mindst hvis man var synsk og vidste, at Karl 10. Gustav ville komme den vej. På den anden side var der den fordel ved angrebet på Bremen og Verden, at det både geografisk og politisk var mere nærliggende, da Frederik 3. stadig mente at have krav på Bremen og Verden fra sin tid som fyrste der godt ti år tidligere, i løbet af juli blev næsten hele Bremen og Verden erobret.

På den østlige og nordlige front skete der endnu mindre. Ved en serie mindre manøvrer havde man forsøgt at bide sig fast i Halland, men uden held. Til gengæld var det lykkedes at afvise svenske indfald i Skåne. Det var stort set, hvad der skete, for hæren gik i vinterkvarter.

Forklaringen på den tilsyneladende tilbageholdende danske krigsførelse er, at det aldrig havde været meningen, at den danske hær egen hånd skulle slå den velsmurte svenske krigsmaskine. Den grundlæggende kalkule i den danske krigsførelse var hele tiden politisk snarere end militær i den forstand, at man regnede med kommende allierede. I den sammenhæng gælder Fridericias indvending, at man slet ikke havde disse allierede, ikke. Man havde ikke fast aftalte offensive alliancer, men det var heller ikke til at vente. Tidens diplomatiske spil havde andre spilleregler: Forhandlinger kørte hele tiden sideløbende med krigshandlinger på forskelligt niveau. Alliancerne kom ben ad vejen, når alliancepartnerne så, at det var alvorligt ment. Set i dette perspektiv, gik det hele stort set som planlagt, for i løbet af sommeren og efteråret faldt

alliancerne faktisk på plads.

Den 18. juli blev der således sluttet forbund mellem Danmark og Polen, og i efteråret begyndte polske tropper under general Czarniecki at hærge Forpommern. Den 9. september brød kurfyrsten af Brandenburg definitivt med Sverige, og den 20. oktober sluttedes et forbund mellem Danmark og Brandenburg vendt mod Sverige. Fra kejseren kom også en gesandt til København, ganske vist uden fuldmagt til at gå ind på de danske ønsker om direkte krig mod svenskerne, men i løbet af sensommeren og efteråret fulgte dog løfter om økonomisk støtte og indirekte troppehjælp, Nederlænderne var derimod en delvis skuffelse. På trods af en vist prodansk opinion i den toneangivende provins Holland, var man i Nederlandene ikke indstillet på krig, når man nu lige havde sluttet fred med svenskerne i Elbing-traktaten.

Når Fridericia kunne kalde disse aftaler for »lokkende og skuffende Lygtemænd«, er det uretfærdigt. Årsagen til hans negative dom er hans - og vores - viden om, hvordan Karl 10. Gustav gennem en sand blitzkrig gjorde sine modstandere til skamme. Den 20. juni havde han i Thorn i Vestpreussen erfaret den danske krigserklæring. Seks dage senere brød hæren op, og en måned senere overskred den grænsen til Holsten med en styrke på 9.000 mand. Den danske reaktion blev et hovedkuls tilbagetog. Bremen og Verden blev stort set forladt, og hæren delte sig i to: En del trak sig nordpå til Rendsborg og derefter straks videre til fæstningen Frederiksodde (nuværende Fredericia), mens den øvrige del tog ud i marsken mod vest til de sikre fæstninger Glückstadt og Krempe. Den 23. august slog Karl Gustav sit kvarter op i Kolding uden på noget tidspunkt at have mødt egentlig modstand. Karl 10. Gustavs tropper beherskede altså det åbne land, men i ryggen (Glückstadt, Krempe) og på flanken (Frederiksodde) lå de danske tropper i stærke fæstninger parat til udfald.

Den perfekte blindgyde

Så i natten mellem den 23.-24. oktober løb ca. 5.000 svenske tropper i tre kolonner storm på Frederiksodde, der forsvaredes af 6.000 mand.

Fæstningen erobredes efter halvanden times kamp og plyndredes. Godt 4.000 danske soldater og officerer toges til fange, inkl. den

kommanderende rigsmarsk Anders Bille, der nogle uger senere døde af de sår, han pådrog sig under kampen. Det var et stort nederlag.

At være historiker er ikke mindst at have fordelene af at være bagklog. Vi ved jo, at efter sejren ved Frederiksodde fulgte Karl 10. Gustavs dristige togt over bælterne og den katastrofale fred i Roskilde. Historisk retfærdighed kræver dog, at vi også holder lidt igen med bagklogskaben, og egentlig aftvinger den danske reaktion på Frederiksoddes fald respekt. Man tabte nemlig ikke modet, men reorganiserede og var oven i købet i stand til at rekruttere en ny, stærk og professionel ledelse af hæren til afløsning for den faldne Anders Bille. Det var de to hårde hunde Hans Schack, kommandant i Hamborg, og Ernst Albrecht von Eberstein, general i den kejserlige hær.

Også på den diplomatiske front gik det fremad. Den 30. januar 1658 sluttede polakkerne, kejseren og brandenborgerne et offensivt forbund mod Sverige. Dermed var vejen åben for, at alle Sveriges fjender kunne mødes til den definitive nedkæmpning af den fælles svenske fjende. Det ville

foregå på den jyske halvø og ville nok gå slemt ud over jyderne. Men de var vant til det. Det var tredje gang i en menneskealder, at egne og fremmede tropper hærgede landet. Og strategisk var det sådan set kun en fordel, at den jyske halvø ikke kunne føde de store hære. Den almindelige taktik gik nemlig dengang ikke ud på at gennemføre afgørende feltslag, men at besætte strategisk vigtige punkter, bevare sin hærs slagstyrke og om muligt lade sult, sygdom og desertering decimere modstanderen. Jylland var den perfekte blindgyde.

Togtet over isen

Det er i denne situation, at naturen kom Karl 10. Gustav til hjælp og gav ham mulighed for at gennemføre det berømte togt over bælteerne. Sidst i januar 1658 var bælteerne frosset til, og den 29. januar, dagen før hans fjender mod syd indgik forbund om at komme efter ham, gik Karl 10. Gustav med 12.000 mand over Lillebælt til Fyn, hvor han først slog en underlegen dansk styrke ved Tybring Vig og derefter hurtigt satte sig i besiddelse af hele Fyn. Den 5. februar satte han over til Langeland, og dagen efter gik han med et ekspeditionskorps på 2.000 mand fra Langeland til Lolland. Det befæstede Nakskov overgav sig øjeblikkeligt. Få dage senere, den 11. februar, gik han i land på Sjælland ved Vordingborg. Der mødte han de danske rigsråder Joachim Gersdorf og Christen Skeel, der sammen med den engelske gesandt Meadowe var på vej mod Rudkøbing for at forhandle med svenskerne. Det var et chok uden lige, og hårde forhandlinger blev straks indledt og siden videreført i Tåstrup og Roskilde. Den ene af de to svenske hovedforhandlere var den tidligere danske rigshovmester og Christian 4.'s svigersøn, Corfitz Ulfeldt, nu den svenske konges betroede rådgiver og ven.

Freden i Roskilde den 26. februar var på trods af den franske og engelske gesandts mægling nærmest et svensk diktat: Alle landsdelene øst for Øresund gik tabt: Skåne, Halland (denne gang permanent), Blekinge, Bornholm og Hven. I Norge måtte man afstå Bohuslen, og landet blev skåret midt over ved at også Trondhjems len blev afstået. På sydgrænsen blev den svensk gifte og allierede hertug Frederik af Gottorp, der i Slesvig hidtil havde stået i et lensforhold til den danske konge, nu suveræn. Desuden skulle Corfitz Ulfeldt og hans hustru Leonora Christine have deres godser og titler tilbage, og den svenske konge skulle have overladt 2.000 mand rytteri. Sluttelig forpligtede Danmark sig til at give svenske undersåtter toldfrihed i Øresund og spærre Sundet for flåder, der var fjendtlige over for Danmark eller Sverige. Der var her tale om væsentligt mere end en territorial justering i Sveriges favør. Ikke mindst styrkelsen af den svensk-allierede hertug af Gottorp, Norges lemlæstelse og forpligtelsen til at spærre sundet for fjendtlige flåder - dvs. nederlænderne og englænderne, næste gang Sverige tog kvælertag på Østersøhandlen - viser, at Danmark fremover skulle være en svensk lydstat. Man forstår så udmærket, at rigshovmester Joachim Gersdorf ønskede, at han ikke kunne skrive, da han måtte sætte sit navn under fredstraktaten. Freden blev kort, ikke engang et halvt år.

Karl Gustav kommer igen

Hvis den første Karl Gustav-krig havde budt på store overraskelser og helt spektakulære svenske sejre, så forløb den anden Karl Gustav-krig 1658-60

til gengæld helt efter bogen. Faktisk må man sige, at under den anden Karl Gustav-krig skete der præcis det, der skulle og ville være sket under den første, hvis ikke isen var kommet imellem.

Krigen begyndte med, at Karl Gustav simpelthen kom igen. Den 7. august 1658 stod den svenske flåde ind i Korsør havn og landsatte 4.000 mand infanteri og 1.200 ryttere. Egentlig skulle Karl 10. Gustav være taget tilbage til Preussen for at gøre krigen der færdig, men udsigterne var ikke bedre end året før, snarere tværtimod. Og hvilken sikkerhed ville han have for, at danskerne ikke ved nærmeste lejlighed faldt ham i ryggen igen? Hvorfor så ikke slet og ret erobre og indlemme Danmark i Sverige, så man fik ryggen fri og havde en sikker base at trække sig tilbage til, når og hvis det blev for broget syd for Østersøen?

Der er noget grandióst over Karl 10. Gustavs planer og handlinger, men denne gang svigtede heldet ham. Da han på ny nærmede sig København, mødtes han af røgskyer fra de brændende forstæder. De var blevet beordret ryddet og brændt for at fratage de belejrende svenske tropper enhver form for dækning mod de danske kanoner på volden. Det vidnede om forsvarsvilje, og det var præcis, hvad der fandtes inden for voldene. Ved nyheden om svenskernes landgang i Korsør, havde Frederik 3. udtalt de berømte ord om at ville dø i sin rede, og mod betydelige politiske og økonomiske indrømmelser til Københavns borgere havde konge og rigsråd sikret sig storkøbmændenes varelagre og kredit såvel som det menige borgerskabs aktive støtte i form af borgervæbning og arbejdskraft til udbedring af den utilstrækkelige befæstning.

Karl 10. Gustav forsøgte at gentage succesen og lagde an til storm på København. Skyttegrave blev gravet, og løbegangenes zig-zag mønster nærmede sig Vesterport. Så den 29. oktober faldt afgørelsen. Trods hårde kampe lykkedes det ikke den svenske flåde at stoppe en nederlandsk hjælpeflåde under admiral Wassenaer på vej mod København. Den nederlandske flåde var blevet udsendt i overensstemmelse med den eksisterende forsvarsalliance fra 1649 - men så sandelig også i Nederlandenes egen vel forståede interesse. Den medbragte de forsyninger og tropper, godt 2.000 hollandske læderhalse, der var nødvendige for byens forsvar. Karl 10. Gustav afbrød derfor de forcerede forberedelser på storm og belavede sig på en længere belejring, der kulminerede i den mislykkede storm på byen natten mellem den 10. og 11. februar 1659. Vigtigere end denne umiddelbare taktiske følge af hjælpeflådens ankomst var imidlertid den kendsgerning, at den militære og politiske situation nu var grundlæggende ændret i kraft af vestmagternes militære og diplomatiske tilstedeværelse.

Internationalisering

I foråret og sommeren 1659 indgik England, Nederlandene og Frankrig, senere kun England og Nederlandene, de tre på hinanden følgende såkaldte Haager-koncerter. Deres formål var simpelthen at tvinge de krigsførende parter til fred på vilkår, der ikke forrykkede magtbalancen og hindrede handlen. Kort sagt: Konflikten var blevet godt og grundigt internationaliseret, og det blev afgørende for, at Sveriges forenede fjender ikke fik held til deres erklærede fælles krigsmål: at smide svenskerne ud af Nordtyskland.

Det gik ellers meget godt for de allierede. I efteråret 1658 havde brandenborgske, kejserlige og polske tropper i et antal af 30.000 mand

kastet sig over de svenske tropper i hertugdømmerne og Jylland og trængt dem tilbage til Frederiksdal. Ud på foråret 1659 trak svenskerne sig tilbage til Fyn, hvor de efterfølgende blev udraderet ved det blodige slag ved Nyborg den 14. november 1659. Hermed var svenskerne sat militært skakmat, men hvis man tror, at nu var sagen afgjort, og Sveriges fjender kunne dele rovet, tager man fejl. Nederlænderne havde ikke ydet flådeassistance til Fyns erobring for at knuse svenskerne, men for at lægge pres på Karl 10. Gustav, der havde afvist vestmagternes mæglingsforlag, som slet og ret gik ud på at genoprette magtbalancen i Norden og Nordtyskland.

Frankrig ønskede et fortsat stærkt Sverige som allieret i det Tyske Rige, hvor det i sin egenskab af garantimagt for den vestfalske fred 1648 havde et stort ord at sige og i øvrigt var i færd med at udvide sin indflydelsessfære. Af den grund holdt Frankrig hånden over Sverige, og England og Nederlandene ønskede at sikre en fri og uhindret handel. Det var disse interesser, der dikterede fredsbetingelserne ikke kun ved freden mellem Danmark og Sverige i København den 26. maj 1660, men også ved freden i Oliwa ved Danzig en måned tidligere mellem Sverige og Polen, Brandenburg, og kejseren. Sverige fik alle sine besiddelser i Nordtyskland og Baltikum tilbage, og i Norden måtte det kun afgive Trondhjems len, så magtbalancen var sikret. Bornholmerne havde befriet sig selv fra svenskerne, og de fik lov at forblive danske.

Danmarkshistoriens dummeste krig eller sort uheld?

Vi kan nu vende tilbage til spørgsmålet, om den første Karl Gustav-krig var Danmarks dummeste krig. Svaret er nej, for bedømt på baggrund af sin egen tid var den danske krigserklæring 1657 ikke specielt hasarderet. Den danske kalkule byggede grundlæggende ikke på egne resurser eller faste aftaler, der skulle matche svenskerne dokumenterede militære slagkraft, men på en analyse af politiske interesser og militære muligheder omkring Østersøen og i Nordtyskland. Det var et spil, måske var det højt spil, men det var ikke noget urealistisk eller uansvarligt spil. Det var Karl 10. Gustav, der ved sin blitzkrig og det uforudsigelige togt over isen suspendede det politisk-militære spils sædvanlige regler og rytme og skabte en ekstraordinær situation. Under den anden Karl Gustav-krig vendte normaliteten tilbage, så, ja, den første Karl Gustav-krig var sort uheld.

Men betyder det så, at Frederik 3. kunne have trukket stikket hjem og sammen med de allierede have forjaget Sverige fra Nordtyskland, hvis ellers isen var brast? Hertil må man svare nej. det er nemlig ikke kun med hensyn til den dansk-polsk-brandenburgsk-kejserslige alliance, at den anden Karl Gustav-krig afslører, hvordan det burde være gået i første omgang. Den anden Karl Gustav-krig afslører også hvordan det ville være gået, hvis man havde sat sig til forhandlingsbordet: Vestmagterne Frankrig, England og frem for alt Nederlandene ville have modsat sig enhver afgørende forrykkelse af magtbalancen i Norden eller Nordtyskland. Der var med andre ord regionalpolitiske forhold, som pegede mod en tilbagerulning af den svenske ekspansion i Østersøområdet, men der var storpolitiske forhold, der med endnu større kraft pegede mod en bevarelse af status quo. Begge tendenser kommer til udfoldelse i den anden Karl Gustav-krig.

Magtens tyngdepunkt

Selvom den anden Karl Gustav-krig genskabte den militære og diplomatiske normalitet, var der et felt, hvor magtforskydningerne under den første Karl Gustav-krig blev permanente. Det var i dansk indenrigspolitik. Efter Frederiksoddes erobring i 1657 blev den danske hær genskabt, men ikke i sin gamle, adelsdominerede form. Kongen sikrede sig effektiv kontrol med den nye hær, og ved det store stændermøde i efteråret 1660 brugte han denne kontrol til at sikre den enevældige magt.

Enevældens indførelse er ganske vist ikke et rent militærkup, men den er utænkelig uden krigen, der også havde svækket adel og rigsråd og styrket borgerskabets og særligt Københavns selvfølelse. Efter freden i København gik udviklingen ganske vist mod politisk normalisering, men i efteråret 1660 bestod en situation, hvor det politiske system stadig var så præget, ja rystet af krigens erfaringer, at det kunne ændres grundlæggende. Frederik 3. slog til og benyttede lejligheden. Få måneder senere ville det ikke længere have været muligt. Det var anden gang, Frederik 3. greb ud efter den hastigt forbi ilende Occasio, og denne gang undslap hun ham ikke.

Sebastian Olden-Jørgensen

